

Naujamiestis

Naujamiestis... Ką sako šis pavadinimas? Pirmiausia tai, kad savo laiku tai buvo išskirtinai moderni teritorija. Jei lygintume greta esančius Senamiestį ir Naujamiestį, pamatytumė akivaizdų skirtumą: senojo miesto širdyje gatvės painios, trumpos, lenktos, o Naujamiestyje atrodo taip, tarsi būtų stropiai nubraižytos liniuote ir kampainiu. Rajone kiek išsiskiria du skersuojantys senieji keliai, vedę Kauno ir Trakų link – tai dabartiniai Savanorių prospektas ir Naugarduko gatvė. Tokia griežta Naujamiesčio urbanistinė struktūra susijusi su XIX a. Vilniaus plėtros tendencijomis. Šiame amžiuje pradėti

braižyti pirmieji miesto perspektyviniai (arba bendrieji, generaliniai) planai. Tiesa, pirmieji bandymai veikiau liko popieriniais dokumentais, tačiau 1875 m. sudarytą miesto perspektyvinį planą imtasi iš tikrųjų įgyvendinti, o jame jau buvo subraižytos beveik visos šiandienės rajono gatvės. Pamažu vizijos tapo realybe – ėmė dygti ne tik nauji gyvenamieji namai, bet ir gamyklos, dėl kurių rajonas iki pat XX a. pr. išsiskyrė industriniu vaizdu ir net kvapu. Šis maršrutas siūlo susipažinti su j vakarus nuo senojo miesto branduolio išsidėsčiusiais įdomiausiais XIX–XX a. istoriniais objektais.

- Kur išdygo pirmieji pilki Vilniaus stambiaplokščiai namai?
- Kurią gamyklą įrangos bandymo tikslais lankydavo sovietiniai kosmonautai?
- Ką mena išlikęs nedidelis plytinis bokštelis Savanorių pr. 1?

ATSTUMAS:
apie 6,5 km /
apie 8,5 tūkst. žingsnių /
reljefas – vidutinis

3 Geležinkelinių tvirtovė

Mindaugo g. 12
54.680142, 25.273359

1901–1903 m. tuomečių Pohuliankos ir Kaukazo (dab. J. Basanavičiaus ir Mindaugo) gatvių sankirtoje iškilo pirmasis Vilniaus „dangoraižis“, išstypęs per 7–8 aukštus, arba 36 m. Vėliau atkreipti dėmesį, kad pastatą turėjo vainikuoti puošnūs bokšteliai, jį išskeldami dar aukščiau miesto panoramoje. Nors ši ir dar kelios idėjos nebuvo realizuotos, kompleksas išsyk ėmė ryškiai dominuoti miesto panoramoje. Vilniečiai iš pradžių sunkiai priėmė naują architektūrą T. Rostvorovskio ir K. Korojedovo suprojektuotą milžiną, turėjo praėti nemažai laiko, kol su juo pavyko apsiprasti. Tiesa, pastatų gabaritai liudijo ne tik beprasidedantį miestų stiebimąsi dėl naujų inžinerinių pasiekimų, bet ir tuometę geležinkelinių organizacijų galią. Komplexo užsakovas ir šeimininkas XX a. pr. buvo Polesės geležinkelio valdyba – ji rūpinosi geležinkeliais, kurie driekėsi iš Vilniaus pro Lydą į Polesės regioną. Keičiantis krašto šeimininkams, keitėsi įstaigų pavadinimai, tačiau ne profesija – geležinkelininkai čia šeimininkavo iki pat 2021 m. Komplexo paskirtis netolimoje ateityje pasikeis, bet dėl istorinės ir kultūrinės vertės jo išorė išliks nepakitusi.

1 Niškovskio koplyčia

K. Kalinausko g. 21A
54.683196, 25.2684

Medžių apsuptyje išlikusi vieniša koplyčia (past. 1816–1819 m.) priklausė Niškovskių giminei. Joje buvo palaidotas Vilniaus medicinos draugijos pirmininkas, Chirurgijos klinikos vadovas Janas Frydrihas Niškovskis (1774–1816). Jei ne ši koplyčia, vargu ar apskritai būtų galima įtarti čia buvus prabangiausias Vilniaus kapines. Nekropolis ant Tauro kalno pradėtas steigti 1806 m. Tuo metu sklypą kapinėms nusipirko Vilniaus miesto tarybos narys Gotfriedas Hahnas. Iš pradžių kapinės buvo skirtos tik liuteronams, bet nuo 1830 m. jose imta laidoti ir reformatus (kalvinistus). Kapinės garsėjo patraukliu vaizdu – kadangi Vilniuje protestantų

bendruomenė buvo negausi, o laidojimai netankūs, stropiai prižiūrima ir gausiai apželdinta teritorija veikiau priminė parką. Tarp kapų pagal klasicizmo bruožus buvo suformuotos taisyklingos alėjos. Deja, sovietmečiu kapinės sulaukė liūdnos likimo: 1958 m. Vilniaus valdžia nusprendė jas uždaryti, o dar po kelerių metų – visiškai likviduoti paverčiant parku. Kelių žymesnių asmenų antkapiniai paminklai buvo perkelti į Rasų, Šv. Eufrosinijos, Saltoniškių arba Petrašiūnų kapines, o galutinai teritorija buvo „išvalyta“ ruošiantis Santuokų rūmų statyboms 1972–1973 m. Iš visos kapinių didybės per stebuklą išliko tik Niškovskio koplyčia.

Architektas Augis Gučas: „Naujamiestis – viena iš nedaugelio vietų Vilniuje, turinti tikrojo miesto bruožų: kompaktiškai apstatytos gatvių erdvės, prospektai, bažnyčios, kultūros įstaigos, gyvenamieji būstai ir biurai, parduotuvės – čia gali vykti tikras miesto gyvenimas. Nė vienas gyvenamasis rajonas jam neprilygsta.“

2 Šv. Konstantino ir Michailo cerkvė

J. Basanavičiaus g. 27
54.682016, 25.268478

1911–1913 m., prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą ir Rusijos imperijos žlugimą, Vilniuje pastatyta jauniausia stačiatikių cerkvė Romos imperatoriaus Konstantino (306–337) ir šventojo iš Kapadokijos Michailo Maleino (apie 894–963) garbei. Vis dėlto dažniau minima, kad ideja statyti naują cerkvę stačiatikiams kilo norint iškilmingai paminėti Konstantino Ostrogiškio (1526–1608) 300-ąsias mirties metines. K. Ostrogiškis (nepainiokite su bendravardžiu tėvu, didžiuoju LDK etmonu) buvo Abiejų Tautų Respublikos Seimo deputatas, Kyjivo vaivada, uolus stačiatikių teisių gynėjas. Vis dėlto vilniečiams sunkiai sekėsi surinkti reikalingas lėšas šventyklos statybai, todėl nuspręsta laukti platesnio užtarimo artėjant kitai svarbiai datai – 1913 m. turėjo sukakti 300 m. Romanovų dinastijos valdymo jubiliejus. Taigi, ruošiantis šioms iškilmėms ir pageriant pirmąjį šios giminės carą Michailą Romanovą (1596–1645, valdė nuo 1613), 1911 m. pradėtos cerkvės statybos. Iš pradžių norėta ją statyti dabartinio Vinco Kudirkos paminklo vietoje prie Gedimino pr., tačiau tą vietą jau buvo užėmusi kita

stačiatikių koplyčia, jos perkelti nenorėta, todėl parinkta vieta vadinamojoje Zakreto (Užvingio) aikštėje, kurios pakraščiu būtinai praėdavo kiekvienas atkellaujantis iš Vakarų į Vilnių. 1913 m. cerkvės statyba baigta. Nepaisant visų negandų ir šventiko tremties sovietiniais metais, cerkvė veikė nepertraukiamai. Per prieš keletą metų vykusią rekonstrukciją šventyklos kupolams grąžinta pirminė auksų spalva.

Šv. Konstantino ir Michailo cerkvė

4 Nepastatyta bažnyčia

Vytenio g. 6
54.679107, 25.263955

Neįprastu kampu į Vytenio ir A. Vivulskio gatves atsigręžęs buvęs Vilniaus statybininkų kultūros rūmų pastatas slepia netikėtą vienos įdomiausių sostinės bažnyčių statybos istoriją. Šventovės kūrėjas – architektas ir skulptorius Antanas Vivulskis. Tai buvo neeilinio talento menininkas, kurio daugelį darbų lydėjo fatališka nesėkmė: Tris Kryžius 1950 m. susprogdino sovietai, o paminklą Žalgirio mūšiu Krokuvoje – 1939 m. naciai. Tačiau daugiausia meilės architektas skyrė būsimai Švč. Jėzaus širdies bažnyčiai, kurios pirminį projektą sukūrė 1906–1907 m., vėliau ne kartą keitė, o statybas pradėjo 1913 m. Tai buvo pirmasis Lietuvoje sakralinis pastatas, statytas iš tuo metu dar menkai naudojamo gelžbetonio, o jo viršūn šaunanti bokšto smailė turėjo tapti nauja Vilniaus kraštovaizdžio dominante. A. Vivulskis

buvo taip užsidegęs šios šventovės kūrimu, kad bažnyčioje net nakvodavo. Vis dėlto 1919 m. sausį architektą pakirto ūmus plaučių uždegimas, todėl po jo mirties nebaigtos bažnyčios statybos nors ir nebuvo atsisakyta, ji vyko labai lėtai. Nepavyko jos užbaigti tarpukariu, reikalai beveik sustojo sovietmečio pradžioje. Įdomu, kad tiek tarpukariu, tiek pokariu pamaldos ir net vestuvės neužbaigtoje Naujamiesčio bažnyčioje vyko, tačiau 1962 m. jai buvo paskelbtas mirties nuosprendis – Vivulskio palaikai iškelti į Rasų kapines, o bažnyčia transformavosi į... Statybininkų rūmus. Jei ne keistas pastato planas, nė neįtartume, kad kadaise tai buvo šventykla. Kai kuriose pastato vidaus erdvėse galima išvysti išlikusias gelžbetonines buvusios bažnyčios konstrukcijas. Šalia pastato verta apžiūrėti bronzinį taip ir neiškilusios Jėzaus širdies bažnyčios maketą.

5 Pohuliankos sargybinė

Muitinės g. 45
54.680326, 25.261103

XVIII a. pab. pradėta griauti beveik tris amžius miestą juosusi gynybinė siena ir jos vartus ėmė keisti naujos atokiau iškilusios miesto užkardos, kurių XIX a. pirmoje pusėje buvo pastatyta bemaž dvylika. Iki šių dienų išliko du autentiški miesto sargybinių pastatai – Liepkalnio g. 24B ir Muitinės g. 45. Sargybinėse buvo įrengtos patalpos kariams, o greta stūksodavo du balti stulpai su užkardu tarp jų. Šios carinio Vilniaus

sargybinės funkcionavo iki XIX a. vid., kai buvo galutinai konstatuota, kad norintieji nelegaliais būdais prasibrauti į miestą rasdavo užtekinai landų kitur (vartai nebuvo sujungti ištisine siena). Įdomu, kad po Antrojo pasaulinio karo dar stovėjo ir patys Baltieji stulpai, tačiau plintant gatvę jie buvo nugriauti. Vis dėlto sargybinės pastatas su 6 kolonomis išliko, tiesa, dabar jis naudojamas kaip transformatorinė.

6 Mįslingas bokštelis

Savanorių pr. 1
54.679594, 25.258561

Visai šalia vienas kito pūspo stiklinis dangoraižis ir nedidukas raudonų bei geltonų plytų pastatėlis – kaip pastarasis mažylis sugebėjo išlikti? Ogi tai – technikos ir geologijos paminklas, pirmasis Vilniuje giluminis arteinis gręžinys. Anuomet jis pasiekė įspūdingą gylį – žemės sluoksnius, slūgsančius po ledyninių nuogulų dangą, iš viso – 116,95 m. Jis išgręžtas 1885–1886 m. ir buvo sumanytas naudoti karinės duonos kepyklos reikmėms, kuri adresu Savanorių pr. 6 veikė nuo 1882 iki pat 2008 m. XIX a. pab. teritorijoje prie dabartinį S. Konarskio g. ir Savanorių pr. atsišakojimo buvo didelis kariuomenės maisto (*Proviand*) sandėlių kvartalas, kurio sudėtinėmis dalimis buvo ir išnykusi galinga duonos kepykla bei vandenį jai turėjęs

Beržyno palivarko „dvarelis“

tiekti gręžinys. Šią istoriją nebyliai tęsia kitapus gatvės stūksantis ir nūdien Lietuvos kariuomenei priklausantis raudonų plytų pastatas Savanorių pr. 8. Įdomu, kad atlikus tyrimus paaiškėjo, jog šulinio vanduo turėjo gana daug mineralinių medžiagų ir sudėtimi labiau priminė Druskininkų ar Birštono vandenį. Šiuo metu pastate antžeminės įrangos nėra, jo gręžimo žiotys užkimštos, grindys užbetonuotos.

7 Palivarko namas

S. Konarskio g. 35A
54.6796, 25.254544

Verta paganyti akis po trikampį kvartalą, esantį tarp M. K. Čiurlionio ir S. Konarskio gatvių. Jame yra simpatiški mūrinių ir medinių namų, vietomis išlikęs akmeninis grindinys. Vienas įspūdingiausių – dvarelis tipo namas, puoštas 4 kolonų portiku. Iki XIX a. antrosios pusės sklypas, kuriame stovi šis namas, priklausė Zakreto (Užvingio) dvarui, ši teritorija buvo priskirta Beržyno palivarkui. Nuo 1884 m. palivarko žemės priklausė dvarininkams Zacharovičiams. XX a. pr. A. Zacharovičius pardavė dalį valdos, o po kelerių metų ir likusi jo žemė buvo išparceliuota varžytinėse atskirais sklypais,

tad laikui bėgant aplinkui susiformavo nemaža gyvenvietė, užgožusi didingą dvarelis fasadą. 1907 m. pastato savininkė P. Andrejeva gavo leidimą nugriauti esamus medinius balkonius ir terasas, čerpių stogą pakeisti skardiniu, pristatyti mūrinę kolonadą, o patį pastatą nutinkuoti nuėmus išorines dailylentes. Prieš pastatą buvo suprojektuotas parteris, o už jo – sodas su pasivaikščiojimo takais. Sovietmečiu name veikė vaikų darželis ir net Kompiuterių namai. Šiuo metu pastatas privatus, jame veikia įvairios įmonės.

8 Radijo ir televizijos muziejus

S. Konarskio g. 49
54.677642, 25.250081

„Dėmesio, dėmesio, kalba ir rodo Vilnius. Pradedame bandomąją Vilniaus televizijos studijos programą“ – tai žodžiai, ištarti 1957 m. balandį ir pradėję televizijos erą Lietuvoje, kurioje tuo metu tebuvo trys dešimtys televizorių. Įdomu, kad televizija buvo įkurta nebaigtame statyti kurčiųjų-nebylių internatinės mokyklos pastate – atkreipkite dėmesį į jo rūsių išvaizdą, būdingą stalininės architektūros mokymo įstaigoms. Šalia

pastato iškilio metalinis karkasinis televizijos bokštas (nugriautas pastačius aukštesnį Karoliniškėse). 1975 m. iš Konarskio g. ėmė sklisti ir pirmieji spalvotos televizijos signalai. Lietuvos nacionalinis transliuotojas iki šiol įsikūręs toje pačioje vietoje, o įdomiausia jo istoriją pažinti apsilankius muziejuje, kurio ekspozicija padalinta į tris skyrius: Radijo, Televizijos ir Sausio 13-osios.

9 Paminklas Simonui Konarskiui

54.67754, 25.262247

Simonas Konarskis – 1830–1831 m. sukilimo prieš caro valdžią dalyvis, už narsą gavęs kapitono laipsnį. Po numalšinto sukilimo S. Konarskis pasitraukė į Vakarų Europą, tačiau tėvynės ilgesys jį grąžino į gimtuosius kraštus. Vis dėlto 1838 m. carinė valdžia sučiupo ir įkalino atkaklų sukilėlių, o 1839 m. nuteisė mirties bausme ir viešai sušaudė prie Pohuliankos užkardos. Tragiška didvyrio mirtis lėmė tai, kad netrukus jis tapo kone kultine asmenybe, tačiau jam žinti jo vardą politinės aplinkybės leido tik beveik po šimtmečio – 1924 m. Tuo metu Vilnių valdžiusi lenkų administracija sumanė pastatyti paminklą S. Konarskio žūties vietoje. Kuklų akmenį imituojantį betono luitą su užrašu „Čia 1839 m. vasario 27 d. netekome tautos didvyrio Simono Konarskio“ (orig. lenkų k.) suprojektavo J. Kłosas.

10 Pirmieji stambiaplokščiai

Birželio 23-iosios g. 11
54.675639, 25.261767

Pilko sovietinių miegamųjų rajonų kraštovaizdžio epocha prasidėjo Naujamiestyje. Būtent čia, Birželio 23-iosios g. 11, 1959 m. buvo sumontuotas pirmasis stambiaplokštis (arba blokinis) daugiabutis. Žiniasklaidoje išdidžiai skelbta, kad iš stambių detalių surenkamą namą gali pastatyti vos vieno kranininko ir 5 pagalbinių darbuotojų brigada. Dėl greitos ir pigios statybos stambiaplokščiai namai netrukus ėmė masiškai plisti visame Vilniuje, tačiau buvo tobulinama jų konstrukcija, koreguojamas vaizdas (kiek tai leido

Blokinis penkiaaukštis Naujamiestyje

galimybės). Vis dėlto pirmieji blokiniai pionieriai yra čia – Naujamiestyje, keturių gatvių įremtame erdviaje gyvenamajame kvartale.

11 Pažangios gamyklos

T. Ševčenkos g. 16
54.676837, 25.266463

Vytenio, Naugarduko, Švitrigailos ir T. Ševčenkos g. apribotame kvartale skirtingi laikotarpiai veikė dvi išskirtinės gamyklos. Tarpukariu čia žibėjo „Elektrit“ radijo aparatų gamyklos žvaigždė. Lenkijos valdomame ir periferijos miestu tapusiame Vilniuje tai buvo vienintelė stambi pramonės įmonė. Joje darbavosi apie 1100 žmonių, energiją tiekė nuosava elektrinė, dūzgė konvejeriai, užsienio mugėse laurus skynė produkcija, kurios gama buvo kasmet atnaujinama. Besiplečianti bendrovė 1934–1936 m. iš ankštų patalpų senamiestyje išsikėlė į naujai pastatytus „U“ formos korpusus Ševčenkos g. 16. Deja, Antrojo pasaulinio karo suirutė lėmė, kad gamykla buvo išdraskyta ir

perkelta į Minską. Vis dėlto siekis šiame kvartale turėti aukštųjų technologijų įmonę išliko ir sovietmečiu – vos pražūsus frontui čia buvo įsteigta slapta Aviacijos pramonės ministerijos gamykla kodiniu pavadinimu „555“. Joje buvo gaminama įvairi radiolokacinė, radiokontrolinė aparatūra, skirta karinei ir civilinei pramonei. Senieji vilniečiai prisimena, kad šios gamyklos prieigose buvo galima išvysti ir garsius SSRS kosmonautus – greičiausiai čionai jie atvykdavo išbandyti įrangos. Šiuo metu kvartale yra daug šeimininkų, tačiau tarp daugybės įstaigų galima rasti ir buvusių įmonių pavadinimus naudojančius barą „Elektrit“, viešbutį bei galeriją „555“.

12 Magnetofonų kalvė

Panerių g. 37
54.669774, 25.268028

Jeigu reikėtų sudaryti svarbiausių sovietinio Vilniaus gamyklų sąrašą, į jį neabejotinai patektų „Elfa“. Beje, pavadinimas šifruojamas paprastai ir reiškia elektrotechnikos fabriką. „Elfa“ dažnai vadinta pokario pirmagimiu – tai vienas ankstyviausių didžiųjų sovietmečio pramonės objektų. Senieji gamyklos korpusai buvo statomi iš karo metais apgriautų senamiesčio pastatų plytų, o jas mūrijo tuo metu mieste laikyta gausi vokiečių karo belaisvių brigada. Gamykla ilginiui ėmė sparčiai plėstis ir apėmė visą Panerių, Vytenio, Kauno ir Švitrigailos g. ribojamą perimetrą bei netgi

peržengė jo ribas. Pagrindinis „Elfos“ pajamų šaltinis buvo įvairūs buitinei technikai skirti mažo galingumo elektros varikliai. Vis dėlto visuomenėje ją labiausiai garsino magnetofonai skambiais pavadinimais „Aidas“, „Gintaras“, „Daina“ ir kt. Neatlaikiusi rinkos ekonomikos sąlygų gamykla transformavosi į multifunkcinį, daugybę šeiminių turintį kompleksą, kuriame sugyvena ir verslas, ir kultūros įstaigos, ir gyventojai. Teritorijos viduje sienas puošia eilė gatvės meno darbų, sujungtų į bendrą „Open Gallery“ projektą.

Buvęs „Elfos“ korpusas

Dainininkas Viktoras Diawara: „Tai yra unikalus rajonas šalia miesto centro. Net neabejoju, kad vieną dieną Naujamiestis gali tapti tokiau pat stilingu ir patraukliu rajonu, koks yra SoHo Niujorke.“

Tradicinės šventės rajone:

- Kasmet gruodį rajono gyventojai rengia Kalėdas Naujamiestyje.
- Kasmet rudenį vyksta miesto festivalis „Loftas Fest“.

Naujamiestis

Projektą įgyvendino Vilniaus miesto savivaldybės administracijos Užsienio ryšių ir turizmo skyrius
Maršuto ir nuotraukų autorius Albertas Kazlauskas („Gatvės gyvos“)
© Vilniaus miesto savivaldybė, 2023 @ Albertas Kazlauskas, 2023

Mobiliąją programėlę „Neakivaizdinis Vilnius“ galima atsisiųsti

www.neakivaizdinisvilnius.lt
FB: Neakivaizdinisvilnius
IG: neakivaizdinis_vilnius

